

Os emisores de son da gaita galega: palleta e pallón.

Juan Casalderrey Rodríguez

A gaita e a nosa escola

A gaita galega non tivo ata agora unha base de ensino escolar, pasou de xeración en xeración coma algo que se posúe pero que se descoñece.

Alguns levaron á tumba os seus propios segredos; oxalá, alá onde se atopen, pódalles servir de algo de non ser así, cometeron un pecado gravísimo e ata poden estar condenados.

Outros dedicáronlle algún tempo e deixaron discípulos; mestres tivo este gran país galego que se esforzaron en ensinarnos poñendo ao noso dispor todos os seus coñecementos e así deixarnos como herdanza a obriga de ensinar a outros, ás novas xeracións para que saiban apreciar os valores galegos.

Os antigos gaiteiros tradicionais elaboraban ou construían as súas propias palletas e pallóns, necesidades deses tempos en que non existían artesáns cualificados nesta materia, ou sexa, nun coñecemento especial na súa feitura.

A alta importancia que estas pequenas pezas teñen na gaita e sendo aínda poucos os artesáns que teñan un maxistral dominio da súa construción, faise preciso o estudo diario e o seu coñecemento destes dous elementos xa que de aí sae o timbre, a vibración e a perfecta afinación do instrumento.

Este costume tradicional de confectionar as propias palletas e pallóns está hoxe case esquecido, pero como vemos, se o coñecemento da gaita e a súa afinación é de capital importancia,

intentamos con este pequeno método explicar e dar a coñecer ese antigo costume e tradición.

Dispoñemos neste país de deza-sete afinacións de gaita que van dende o Fa (agudo) ata o Do (grave), polo que, en canto á palleta se refire, debemos ter partindo de Do a gaita que utilizamos.

Aínda quedan moitas cousas por arranxar, pero cumprindo a obriga ou encomenda dos nosos devanceiros temos a obriga de ensinar os seus segredos.

Quero agradecer a todos aqueles que me axudaron e animaron a seguir para adiante neste difícil mundo das palletas. Alberto Coya "gaiteiro e amigo". Antón Corral "gaiteiro, mestre artesán, amigo e apoio sempre que o necesitei". A familia Seivane "Mestres artesáns polos seus instrumentos". E moi especialmente a Xosé Luis Míguez Sainza "Pilis", amigo, gaiteirazo, e mellor persoa, por animarme neste traballo.

Manipulación e preparación da palleta na gaita galega

Afinación: Fai referencia á altura xeral do punteiro, tendo esta como un eixo de referencia.

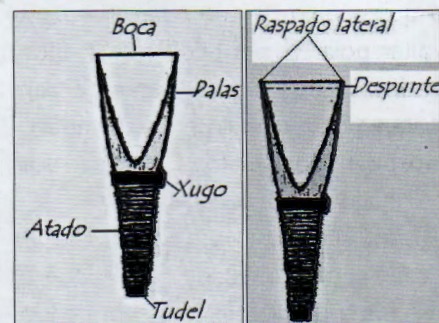
Compensación: Refírese á "Altura" relativa das notas e como axustan estas a unha escala modelo que nós eliximos (Temperada, Natural, Físico harmónica, ou calquera outra da que teñamos referencia.

Influencias climáticas: Inflúen, aínda

que estas equipen un estudo específico, aínda que nós partiremos sempre dos 20° tanto do punteiro como da palleta.

Problemas ao tratar a palleta: Perda de material (irreversible).

- a: Raspado e despunte: Acurtamento da vida útil.
- b: Modificar a apertura: Provoca un descenso en calidades tímbricas e de durabilidade.

Cantidade de material:

Características:

- Timbre máis rudo, agudo e cheo de harmónicos.
- Maior presión para producir o son (maior dureza)
- Estabilidade na afinación.
- Dificultade de afinación nalgunhas tranquiñas.
- Menor cantidade de alternativas á hora de empregar dixitacións.
- Afinación máis aguda.

Lonxitude: Actuaremos mediante o despunte (maior lonxitude implicará unha afinación máis grave).

En función do uso teremos unha palleta máis longa no verán para compensar os efectos da suba da temperatura.

Ancho: Refirámonos á zona superior da palleta, menor ancho sube a afinación e en compensación sube toda a gama aguda, sendo á inversa: a maior ancho baixa a zona aguda.

Abertura: Está controlada polo xugo.

Efectos Producidos:

- Maior volume de son.
- Afinación máis grave.
- Timbre grave e cheo de harmónicos.
- Estabilidade ao temperar

Compensación: Acúsase o efecto na gama alta do punteiro.

- Problemas de afinación nalgúns tranquilas.
- Menores alternativas á hora de empregar dixitacións.

Altura: É a posición que ten a palleta respecto ao punteiro (variármola mediante o fío).

Maior elevación:

- Afinación: Máis grave.

Compensación: Acúsase o efecto na gama alta do punteiro, debido á conicidade interna do mesmo.

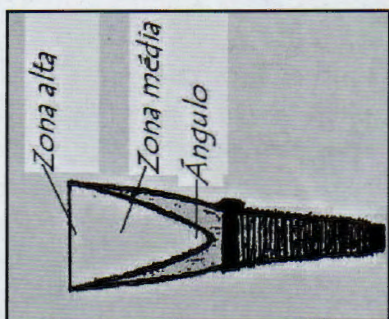
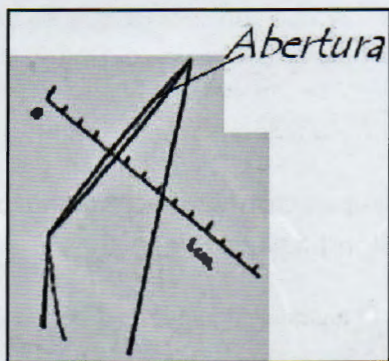
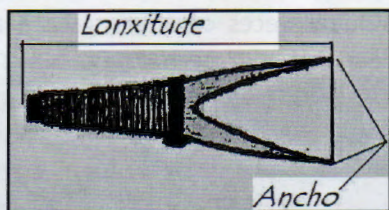
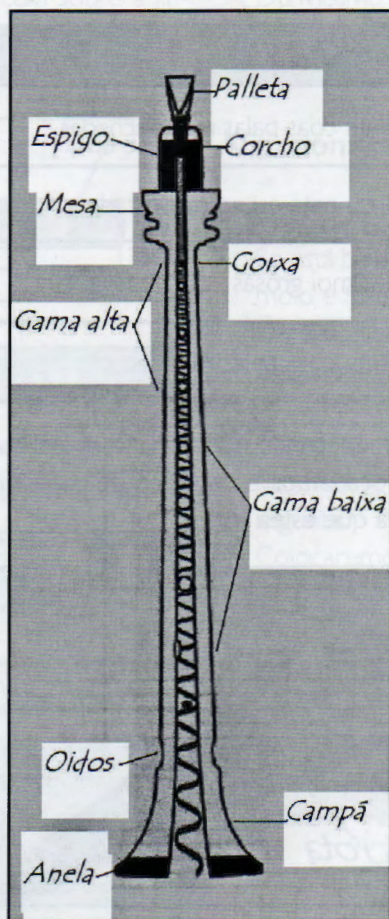
Ángulo: É o que se forma na parte baixa da zona de raspado.

- Un ángulo agudo e marcado provoca que o nivel de compensación na gama aguda sexa máis alta.
- Un ángulo máis redondeado e suave provoca o efecto contrario.

Raspado: É unha redución de material, polo que estaremos baixando a altura de afinación do punteiro (a palleta estará máis branda).

Raspado frontal: Divídese en 3 zonas

- Ángulo: (xa explicado).
- Zona media: Incidiremos na zona aguda do punteiro.
- Zona alta: O efecto é menos acusado que se o raspado se fai na zona media ou xeral. Ao facer este

raspado subiremos o Lab e o Sib ao nivel de compensación (non de afinación).

Frontal superior: Raspar esta zona súbenos na compensación o Mi e estabiliza o Mib xa que cando esta brava "Dobla" e danos un Mi.

Raspado lateral: Explicado xa o falar do ancho.

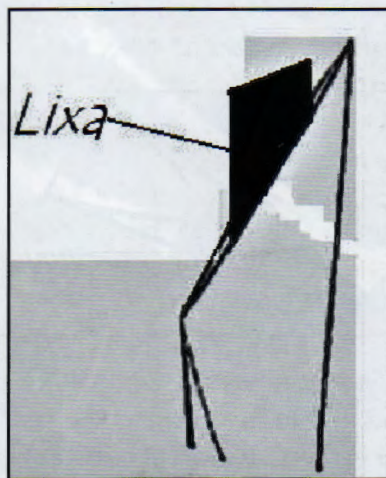
Despunte: Efectos producidos:

- Afinación máis aguda.
- A palleta queda máis basta (dureza e timbre).
- As tranquilas vólvense máis agudas.
- Un despuntado pequeno subirá a nota Sol ao nivel de compensación

Preparación: O raspado da palleta fáremolo coa navalla para eliminar os sucros da lixa e así evitar a súa figuración.

Cando fagamos un despunte cunha lixa cortada ao efecto co ancho da palleta darémoslle unha pequena pasadiña metendo esta pola boca da palleta para así eliminar as "virutillas" resultantes do corte.

Outro punto que debemos ter en conta ao facer este corte é o de darlle unha pouca de inclinación á navalla para evitar que a pala de abaixo fiquen máis longa.

Problemas da palleta:

Problemas	Causas	Solucións
A palleta apenas soa afógase ou oitavea	Palleta coas palas moi pechadas	Apertar a palleta polo xugo para que abran as palas.
	Palleta rota ou en mal estado.	Cambiar a palleta.
A palleta ten bo son pero leva moito aire (está dura).	Palas moi grosas	Raspar as palas para que vibren mellor.
	Palleta coas palas moi abertas.	Apertar a palleta polo xugo para que nos leve menos aire

Coidados da palleta:

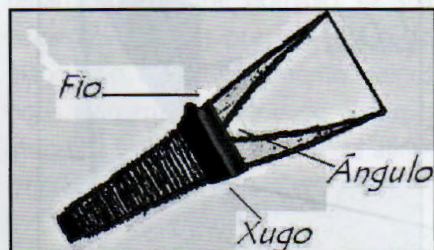
- Mantela sempre no mesmo estado de humidade.
- Soprar forte polo tudel cando estea excesivamente "mollada".
- Cando se meta ou saque da gaita farémolo con moito coidado para que non se rocen as palas.

Inimigos da palleta:

- Troco de enxota a mollada de forma brusca.
- Deixala fóra da gaita moito tempo.
- As rozaduras nas palas.
- A excesiva humidade.

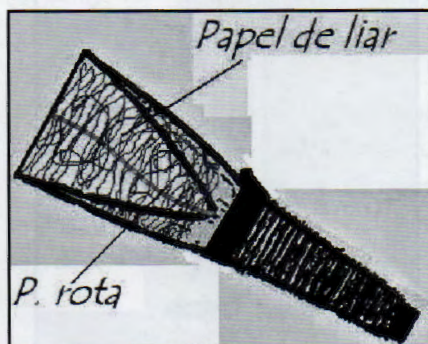
Reparacións en casos extremos:

Hai veces que polo motivo que sexa (humidade, raspada ou vella etc.), fáltanos algúns centímetros para chegar a afinar sobre todo a partir da nota Sol, isto pódese solucionar collendo fío e dándolle unhas voltas deste por encima do xugo ben apertado ata o ángulo, rematando sempre cun nó.

Soe ocorrer que ás veces polo motivo que sexa, dámonos conta que a palleta está rota, para saír do paso colleremos papel de lear e

humedecendo previamente a palleta colocariámoslle un anaco de papel na pala que estea rota.

Outras veces collémola gaita e a palleta está moi pechada ou lixeiramente deformada, neste caso colleiríamola palleta e meteríamola nun vaso con auga de 3 a 5 minutos, a cal volvería a recuperar a boca que tivo (sempre que non sexa un defecto de fabricación moi esaxerado).

Nota: Isto son curas de urxencias, se o mal persiste cambiade de palleta.

Manipulación e preparación do pallón na gaita galega

O pallón: Aínda que esta pequena peza parécenos que non ten a importancia da palleta, xoga un papel moi importante ao darlle á nosa gaita a súa principal característica.

Tipos de Pallóns: O máis común está feito de cana curada pero tamén se poden atopar de distintos materiais. Recalcaremos que, aínda que se poden atopar de distintos materiais, o de cana curada é o mellor.

Tipos de material:

A cana curada: É o material ideal xa que en canto a sonoridade non ten substituto.

Bolígrafo: Descartarémolo xa que este dáunos un son metálico deformando o son característico do ronco.

Sabugueiro: Non dá mal resultado pero ten na súa contra que é un material difícil de traballar.

A cana india: O mesmo que o sabugueiro ten na súa contra que é moi difícil de traballar, pero a súa durabilidade é moi superior.

Como traballan os tubos sonoros:

Por tamaño:

- Delgado e curto, Agudo.
- Delgado e longo, Grave.

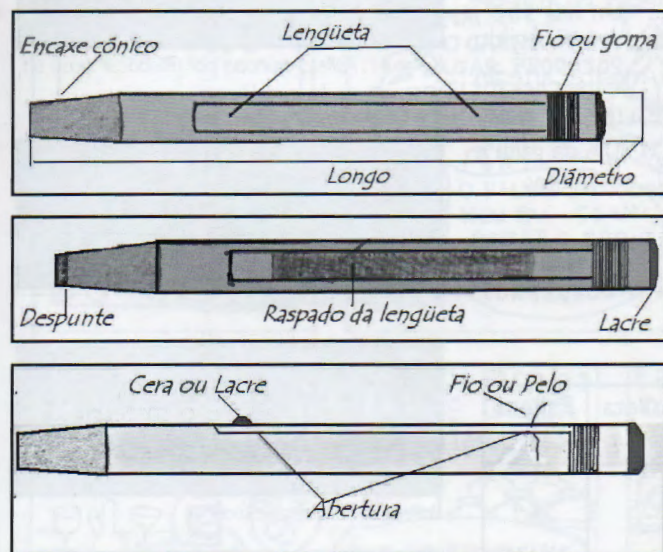
Por diámetro:

- Máis groso, Agudo.
- Delgado e longo, Grave.

Afinación do pallón: O pallón leva un fío ou goma que serve tanto para que non rache a lingüeta como para que cando se suba ou baixe nos faga variar o ton.

Un bo pallón para que sexa estable e non nos varíe, a lingüeta non debe estar raspada ata adiante nin ata atrás de todo, xa que co tempo o "desgaste"

acusaríao máis. Unha gotiña de lacre ou cera sobre a lingüeta axudaranos a asegurar a afinación, sobre todo cando esta está moi raspada.

Pasar un ronco ou ronqueta a unha afinación máis grave: Para pasar un ronco a unha afinación mais grave, exemplo, de Do a Sib colleríamos unha radiografía, cartolina ou un plástico separador de folas facendo con este un tubiño duns 5 cms. de longo e colocáremolo na parte final da 2ª do ronco na cal meteremos uns 2cm, desta maneira ao modificarlle o longo do tubo sonoro estarémolles cambiando a súa afinación.

Do mesmo xeito que fixemos co ronco podemos facer coa ronqueta, neste caso o tubiño que fagamos colocáremolo no final da prima.

Afinación:

Está baixo

- Se está baixo por humidade sacaríamos o pallón soprámolo e fretámolo entre as mans.
- Darémolles ao fío ou goma cara adiante.
- Despuntaremos o pallón ao longo.

Está alto

- Darémolles ao fío cara atrás deste xeito abrirá máis a lingüeta.
- Colocaremos un fío ou pelo ao final da lingüeta.
- Unha gotiña ao principio da lingüeta.
- Raspar a lingüeta, pero moi pouco senón o pallón perdería calidade.

Problemas

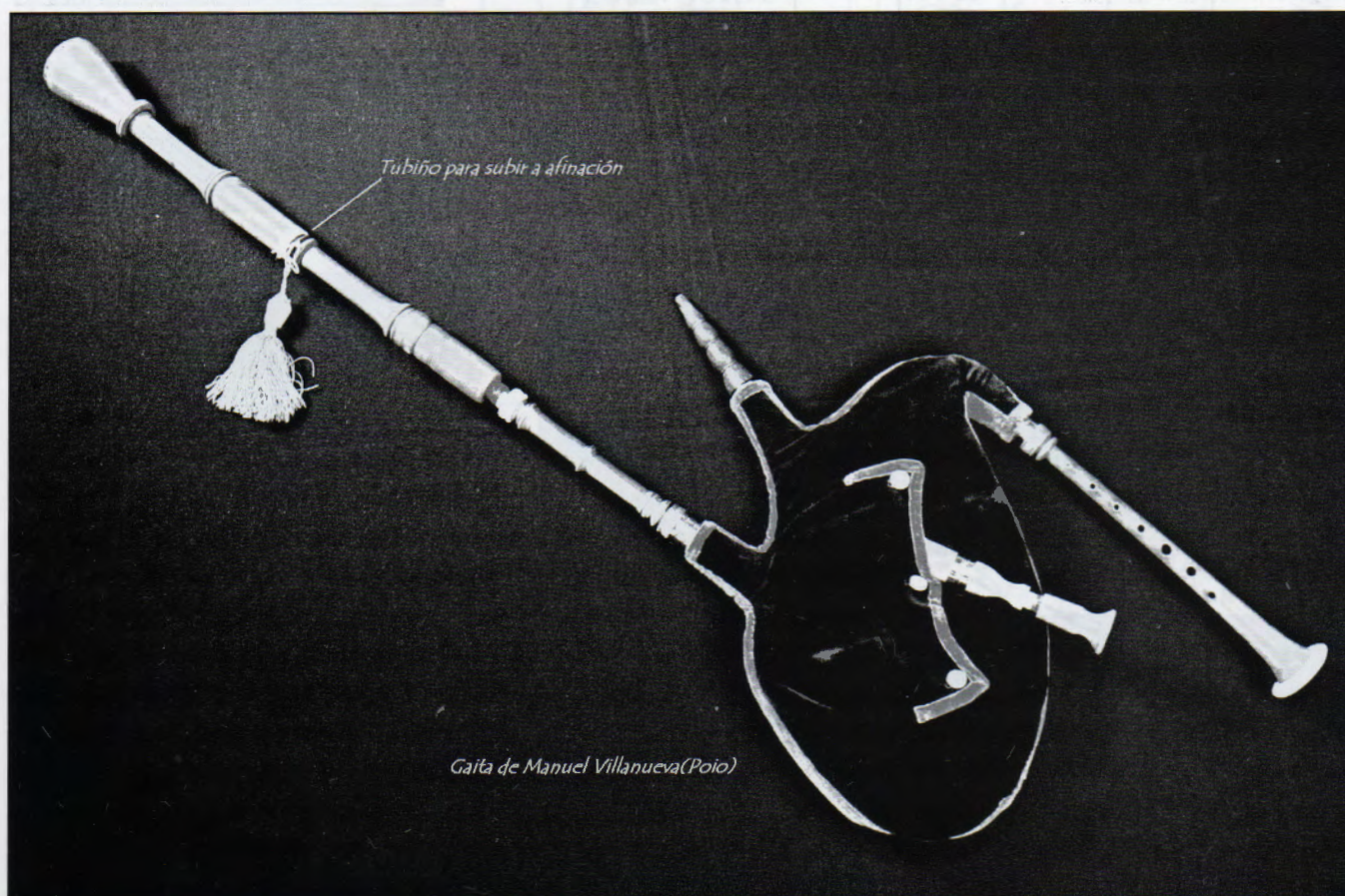
Para de soar

Causas

A lingüeta está moi pechada

Solucións

Rizado da lingüeta co a parte traseira da navalla
Colocar un fío no final da lingüeta
Ver que non teña ningunha rebarba no corte que lle fixemos
Ver que non teña exceso de humidade.

Ferramentas:

- Fío.
- Alicates de puntas.
- Taco de madeira, ou teflón.
- Celo de 12mm.
- Papel de lear.
- Lixa de auga de 400.
- Navalla ben afiada (Opinel, Taramundi, etc).

Espero que este pequeno "método" vos sirva como orientación, eu púxenlo en práctica e funciona é o froito de varios anos como artesán de palletas e pallóns. Como dicía Hermenegildo Fernández "Herme" -mestre artesán palleteiro- a paciencia é a mellor conse- lleira e que a palleta é o 50% da gaita e entre esta e uns bos dedos o 30%.

MEDIDA DAS Palletas das Gaitas de M. Villanueva (Dentro da caixa que lle cedeu a P. Feijóo)

	Palleta 1	Palleta 2	Palleta 3	Palleta 4	Palleta 5	Palleta 6	Palleta 7
Longo total	39,9	38,5	36,4	33,6	37,8	35	33,4
Longo das palas	15	15	16	13	15	11	13,4
Longo do tudel	21,7	21,3	18	19,9	20	21,1	21,1
Ancho da pala	11	11,3	11	11,5	11	10,5	8,7
Ancho do xugo	1,1	1,4	0,75	1	0,9	Sen xugo	0,8
Diámetro tudel	3,5	3,7	4	3,3	4	3,7	3

Palleta 1: Palleta cruñada por ¿Riobó? base un pouco triangular, tudel longo

Palleta 2: Palleta parecida a nº 1.

Palleta 3: Palleta cuadrada.

Palleta 4: Palleta cuadrada.

Palleta 5: Palleta cuadrada.

Palleta 6: Palleta cortada ou defectuosa.

Palleta 7: Palleta de ¿Re? por estreita.

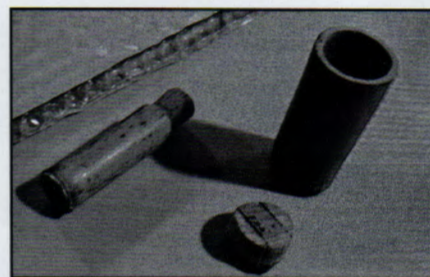
Ferramentas para facer palletas

Navalla para o pulido das palletas (o mango esta feito cun como de cabra).

Fío encerado para empalletar

Tubos para meter as palletas

Nota: Estas pezas apareceron nunhas caixas no Museo de Pontevedra, que a súa vez foran doadas por Manuel Villanueva de Poio a Perfecto Feijoo